

UDK:37.01

Sharifjon KENJABOYEV,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi
E-mail:sharifjonkenjaboev@gmail.com

NamMQI katta o'qituvchisi, PhD P.Botirova taqrizi asosida

INDIVIDUAL KASBIY RIVOJLANISH TUSHUNCHASINING TARIXIY, IJTIMOY-PEDAGOGIK TADQIQI HAMDA BO'LAJAK O'QITUVCHI FAOLIYATIDA USTUVORLIGI

Annotatsiya

Ushbu maqolada individual kasbiy rivojlanish tushunchasining ilmiy, pedagogik, ijtimoiy hamda tarixiy aspektlari, bo'lajak o'qituvchining shaxsiy xususiyatlari va pedagogik faoliyati uzviyligi hamda kasbiy-pedagogik fazilat va xislatlarini rivojlantirish masalalari xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Individuallik, kasbiy rivojlanish, shaxsiy motivatsiya, kreativlik, pedagogik ijodkorlik, kasbiy sifat, pedagog, RIASEC modeli.

HISTORICAL, SOCIO-PEDAGOGICAL STUDY OF THE CONCEPT OF INDIVIDUAL PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND PRIORITY IN THE ACTIVITIES OF THE FUTURE TEACHER

Annotation

This article discusses the scientific, pedagogical, social and historical aspects of the concept of individual professional development, the personal characteristics of the future teacher and the integrity of pedagogical activities, as well as the issues of developing professional and pedagogical qualities of the future teacher.

Key words: individuality, professional development, pedagogical creativity, personal motivation, creativity, professional quality, pedagogy, RIASEC model.

ИСТОРИЧЕСКОЕ, СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОНЯТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ И ЕГО ПРИОРИТЕТА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Аннотация

В статье рассматриваются научно-педагогические, социальные и исторические аспекты концепции индивидуального профессионального развития, личностных особенностей будущего учителя и целостности педагогической деятельности, а также вопросы развития профессионально-педагогических качеств будущего учителя. учитель.

Ключевые слова: индивидуальность, профессиональное развитие, личностная мотивация, творчество, педагогическое творчество, профессиональное качество, педагог, модель RIASEC.

Kirish. Ma'lumki, "individual kasbiy rivojlanish" tushunchasining mazmun-mohiyatini anglash "individuallik" hamda "kasbiy rivojlanish" tushunchalarini alohida tahlil qilinishini taqozo etadi. Individuallik (lotincha "individuum" – "bo'linmas") – muayyan narsa va hodisa, shaxs va jonivorning o'zigagina xos, betakror xususiy belgilaridir.

Individual kasbiy rivojlanish deganda shaxsning o'z kasbiy karyerasini muvaffaqiyatli amalga oshirish va kasbiy maqsadlarga erishish uchun o'z ko'nikmalari, bilimlari, tajribasini doimiy ravishda kengaytiradigan va takomillashtiradigan jarayoniga aytiladi. Individual kasbiy rivojlanish bu doimiy amalga oshiriluvchi jarayon bo'lib, unda inson o'z kasbiy mahoratini mustahkamlaydi, yangi ko'nikmalarga ega bo'ladi, kasbiy rivojlanishini davom ettiradi va o'z kareyera maqsadlariga intiladi. Quyida individual kasbiy rivojlanish tushunchasini ilmiy, pedagogik, ijtimoiy va tarixiy aspektlari tahlil qilib o'tiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bo'lajak o'qituvchining individual kasbiy rivojlanish tushunchasini ilmiy, pedagogik, ijtimoiy hamda tarixiy aspektlariga:

1. Ilmiy jihatlari. O'zini-o'zi anglash hamda shaxsiy samaradorlik nazariyalari individual kasbiy rivojlanish tushunchasining asosiy mazmunini anglash uchun asos bo'ladi. Shaxsiy samaradorlik nazariyasi shaxsning o'z faoliyati samaradorligiga ishonchi bo'lib, Albert Banduraning ijtimoiy-kognitiv nazariyasining asosiy tushunchasi hisoblanadi [2]. Ushbu nazariyalar shaxsiy motivatsiya, o'zini o'zi anglash va qadriyatlar individual kasbiy rivojlanishga

qanday ta'sir qilishini tushuntiradi. Jan Piage va Lev Vygotskiy nazariyasi kabi kognitiv rivojlanish nazariyalari kasbiy mahoratni o'rganish va rivojlantirish jarayoni haqida tushuncha beradi [3].

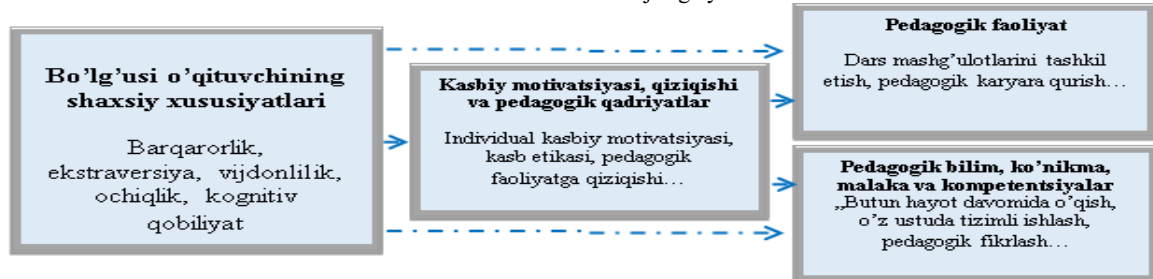
2. Pedagogik jihatlari. Tajribaga asoslangan ta'lim, muammoli ta'lim va konstruktiv ta'lim kabi pedagogik yondashuvlar talabalarning faolligini ta'minlaydi va o'rganganlarini real vaziyatlarda amalda qo'llashni ta'kidlaydi. Bu kabi pedagogik yondashuvlar individual kasbiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalarning ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlari kasbiy rivojlanish uchun motivatsiyani va ta'lim muvaffaqiyatini oshirishi mumkin. Amaliyot, murabbiylik va boshqa amaliy ta'lim imkoniyatlarini ta'lim dasturlariga integratsiyalash talabalarga tegishli kasbiy ko'nikmalarni egallash va kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlanish imkonini beradi.

3. Tarixiy jihatlari. Oldingi kasbiy-pedagogik ta'lim modellari asosan metodik hamda didaktik bilimlarni shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar muvaffaqiyatli professional rivojlanish uchun zarur bo'lgan, moslashuvchan ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalar muhimligini ta'kidlaydi. Tarixan individual kasbiy rivojlanish jamiyat yuqori qatlami uchun imtiyoz (privilegiya) sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy jamiyatda individual kasbiy rivojlanish jamiyatdagi teng huquqlilik, gender tenglik kabi siyosiy islohotlar natijasida barcha uchun bir xil imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

4. Ijtimoiy jihatlar. Mehnat bozori va kasbiy ko'nikmalarga bo'lgan talablar texnologik taraqqiyot, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar tufayli doimiy ravishda o'zgarib turadi va bu dinamik xususiyatga ega. Shuning uchun individual kasbiy rivojlanish o'zgaruvchan sharoitlarga javob berishi lozim bo'lgan, umrbod davom etadigan jarayondir. Ijtimoiy talablar va me'yorlar kasbiy faoliyat mazmuni hamda unga qo'yiladigan talablarni o'zgartirib boradi. Shuningdek, jamiyatda shakllangan ijtimoiy-madaniy talablar va me'yorlar

kasbiy rivojlanishga bo'lgan turli yondashuvlarni shakllantirishi mumkin.

Bo'lg'usi o'qituvchilarning individual-kasbiy rivojlanishida kasbiy qiziqish, nafaqat mutaxassislikni tanlashda, balki oliy ta'limmuassasasida ta'lim-tarbiya jarayonida shakllanib, rivojlanib boriladi. O'z shaxsiyatini o'qituvchi kasbi bilan identifikatsiyalash, jamiyatda o'qituvchi maqomiga ega bo'lishi, jamiyat oldidagi kasbiy burch va vazifalarni anglashi, bajara olishi pedagogik qadriyat darajasiga yetishi lozim bo'ladi.

1-rasm. Bo'lajak o'qituvchining shaxsiy xususiyatlari va pedagogik faoliyati uzviyligi.

Mayr bo'lajak o'qituvchilar faoliyatidagi zaruriy xususiyatlarni 6 ta guruhga ajratgan [5]. Mayr tomonidan ishlab chiqilgan RIASEC modeli bo'lajak o'qituvchining individual-kasbiy rivojlanishini shaxsiyati, uning qiziqishlari, ularda shakllangan pedagogik qadriyatlar tizimiga muvofiq 6 ta yo'nalishga ajratgan. Mayrning ta'kidlashicha, bo'lg'usi o'qituvchi shaxsning rivojlanishi, uning qiziqishlari, hayotiy tamoyillari, shakllangan qadriyatlar tizimi va u tanlagan kasbiy-pedagogik faoliyatning moslik darajasi qancha yuqori bo'lsa, uning mehnat faoliyatidan qoniqishi, kasbiy muvaffaqiyatga erishishi shunga monand yuqori bo'ladi hamda unda yetarli kasbiy kompetensiya va identitetlik rivojlanadi. Bu mulohazalar Mayrning "Mos kelish nazariyasi" (Congruence theory) da o'z ifodasini topgan. RIASEC modeli 6 ta yo'nalishning bosh harflari jamlanmasidan tuzilgan bo'lib, quyidagicha tavsiflanadi:

1. Realistik yo'nalish (Realistic). Bu yo'nalish o'qituvchining faolligi, izlanuvchanchanligi, atrof-olamni real baholay olishi, aqlan ham emotsional jihatdan muvozanatni boshqara olishini tavsiflaydi. Bu orqali o'qituvchilarda an'anaviy siyosiy va iqtisodiy qadriyatlar yetarli shakllanishini ko'rish mumkin.

2. Izlanuvchilik yoki tadqiqotchilik (Investigative) yo'nalish (Intellectual). Bu yo'nalish o'qituvchilarning yashayotgan jamiyatidagi muammolarga intellektual yondashuv ustunligini tavsiflab, muammolar, hodisa va voqealar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, umumiyliklarni topishga ishtiyoq kuchli bo'lishini tavsiflaydi va o'z pedagogik faoliyati mazmuniga singdirishga erishiladi.

3. Badiiy (san'at) yo'nalishi (Artistic). Bu yo'nalish orqali o'qituvchilarning "intrasektiv" (o'z'lari va o'z ongi bilan bog'liq) ekanligi tavsiflanib, badiiy vositalar (asosan so'z ta'siri, ifodalsh, verbal va noverbal ta'sir) yordamida o'z-o'zini ifoda etishga va shu orqali ta'lim oluvchilarning aql-zakovatini o'sishiga, ijobiy munosabatlar shakllanishiga ta'sir qilish qobiliyatini tavsiflaydi.

4. Ijtimoiy yo'nalish (Social). Bu yo'nalish o'qituvchilarning jamiyat hayotida o'zlarini ijtimoiy jihatdan mas'ul ekanligini va ijtimoiy munosabatlarda faolligini tavsif etadi. Ularda ijtimoiy va verbal ko'nikmalar yuqori rivojlangan bo'lib, intellektual, emotsiyalar, ijtimoiy vaziyatlar va muammolarni hal qilishga moyilligi kuchli bo'ladi hamda ularda pedagogik, psixologik va jamoatchilik faoliyatiga ma'sullik ustuvor bo'ladi.

5. Tashkilotchilik yo'nalishi (Enterprising). Bu yo'nalish o'qituvchi shaxsiyatida rahbarlik xususiyatlari mavjudligini ifodalab, ularda muloqot qilish kompetensiyasi va pedagogik ta'sir qilishdan zavqlanish xarakteri yuqori

ekanligini ko'rsatadi. O'qituvchi uzoq vaqt davom etadigan va intellekt bilan bog'liq bo'lgan faoliyatni bajonidil amalga oshiradi.

6. An'anaviy yo'nalish (Conventional). Bu yo'nalish o'qituvchi faoliyatini qat'iy tizimlashgan, ma'suliyatli vazifalar ijrochisi ekanligi (o'quvchi, ota-ona uchun ishonchli suhbatdosh) va umume'tirof etilgan me'yor, talab-qoidalarni amal qilish an'anasiga sodiqligi hamda bu pedagogik burchi ekanligi ko'rsatib o'tadi.

Bo'lg'usi o'qituvchilarda individual-kasbiy rivojlantirishda RIASEC modelini ahamiyati shundaki, ularning shaxsiyati, kasbiy qiziqishlari, shakllangan pedagogik qadriyatlar tizimiga asosan berilgan 6 ta yo'nalishdan qaysi qay darajada rivojlanayotganini belgilab beradi. Bu esa bo'lg'usi o'qituvchilar uchun pedagogik-psixologik kontseptsiyalar ishlab chiqishda muhim ma'lumotlar vazifasini bajaradi. Bo'lg'usi o'qituvchilarda individual-kasbiy rivojlantirishda ularning yosh xususiyatlari (16-30 yosh oralig'ida) hisobga olib, ularni ijtimoiy-demografik guruh sifatida qarash lozim bo'ladi. Bu guruh o'ziga xos psixologik jismoniy xususiyatlari, ijtimoiy mexanizmi, hayotga kirib borishi bilan bog'liq alohida faoliyatni olib borsa, boshqa tomondan, submadaniyat, jamiyat ijtimoiy tabaqalanishiga bog'liq ichki differentsiatsiyalash jarayonlari bilan tavsiflanadi.

Individual-kasbiy rivojlanish sotsiologiyadagi avlodlar almashinuvi nazariyasi bilan uzviylikda amalga oshiriladi. Avlodlar almashinuvi nazariyasi hozirgi avlodlar xulqi, faoliyati maqsadlarini belgilashni, hayotiy ustuvorliklarini belgilash kabilarini o'zida ifoda etadi [6].

Umuman olganda, individual kasbiy rivojlanish va uning jihatlari bir-biriga ta'sir qiluvchi va shakllantiradigan turli xil ilmiy, ta'lim, tarixiy va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Ushbu jihatlarni har tomonlama tushunish samarali ta'lim va rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish, shaxsiy va kasbiy o'sishni rag'batlantirish uchun juda muhimdir.

Individual kasbiy rivojlanish pedagogik qobiliyat va kasbiy motivatsiya bilan uzviy tarzda amalga oshiriladi hamda bir-birini to'ldirib boradi. Pedagogik qobiliyat – pedagogning pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olishini, shuningdek, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqara olishini ifodalovchi qobiliyat [1].

Tahlil va natijalar. Hozirgi kunda bo'lajak o'qituvchilarning individual kasbiy rivojlanishini xorijiy til bilimlarisiz tasavvur qilish mumkin emas. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mobilligi aynan xorijiy til vosiatisida

samarali hisoblanadi. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tildan ta'lim olish jarayonida kasbiy mobillikka tayyorlikni rivojlantirish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlarni yaratish kasbiy mobillikka tayyorlikni rivojlantirish darajalarining samarali o'sish dinamikasi mumkinligini ko'rsatadi.

Pedagogik ta'limda ta'limiy mazmun, o'quv vaziyatlaridan, auditoriyadagi holatdan kelib chiqqan holda, auditoriyada talabalarni rivojlantiruvchi muhitni shakllantirish professor-o'qituvchining maqsadi bo'lishi lozim. Bu talabalarining individual kasbiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Talabalarni individual kasbiy rivojlantiruvchi muhit quyidagi jihatlar bilan tavsif etiladi:

talabalarga kasbiy-pedagogik faoliyatga undovchi motivatsiya berish;

talabalarni mustaqil fikrlash, o'rganish faoliyatiga undash orqali tushuncha, tasavvur va ko'nikmalarni shakllantirish;

kerakli ma'lumotlarni qidirish, pedagogik tushunchalarni amaliyotga tatbiq etish;

kasbiy faoliyat maqsadini anglash va natijaga ma'suliyat bilan yondashish;

talabalarni "to'liq faoliyat"ni amalga oshirishga undash (g'oya shakllantirish, rejalashtirish, amalga oshirish, baholash, muammolarni aniqlash, vazifalarni taqsimlash va h.k.);

talabalarni turli xil shakldagi munozaralardagi ishtirokini ta'minlash.

talabalarda pedagogik fikrlash tarzini tizimlashtirishga yo'naltirish;

baholash tizimi orqali talabalar o'z bo'lg'usi natijalarini takomillashtirish, o'z darajalariga va natijalariga baho berib, ularni yanada takomillashuviga erishish.

Muhokama. Pedagogik oliy ta'limda rivojlantiruvchi muhitni shakllantirish orqali individuallik kasb etib, har bir talabani individual rivojlanishini ta'minlaydi. Individual kasbiy rivojlanish va kasbiy identitelikni rivojlantirishda professor-o'qituvchilar rivojlantiruvchi ta'lim muhitida quyidagilarga e'tibor qaratishi lozim bo'ladi:

mustaqil ravishda biror g'oyani, loyihani amalga oshirmoqchi bo'lgan talabalarni qo'llab-quvvatlaydi;

qo'yilgan maqsadga yetmoqchi bo'lgan talabalar yutuqlarini taqdim etish va ularning yutuqlari bilan qiziqish;

aniq qo'yilgan, mukammal lekin amalga oshirilishi mumkin bo'lgan maqsadlarga undash;

atrofdagilarning qarashlariga nisbatan o'z qarashlarini ifodalashga o'rgatish;

pedagogik, futurologik fikrlash usullariga undash; talabalarni turli xil rivojlantiruvchi faoliyatga o'rgatib borish;

turli motivatsiya shakllarini yaratish va talabalar o'rganish faoliyatini yanada faollashtirish;

shaxsiy tasavvurlari asosida yangi faoliyat sharoitlarini yaratish;

muammolarni hal qilishda shijoat ko'rsatishini rag'batlantirish, xato qilishdan qo'rqqanlikka o'rgatish;

savol berishga va o'z mustaqil fikrini bayon qilishga o'rgatish;

o'zgalarni tinglash, ular fikrini tushunish lekin ular bilan kelishuvchanlik qoidasiga amal qilish;

qiziqishi va qobiliyati yuqori va o'zgacha bo'lgan talabalarni tushunishga o'rgatish;

talabalarga ish natijalarining baholarini to'liq tushunarli yetkazib berish;

o'z faoliyatini va uning natijalarini aniq manbalar asosida o'zini-o'zi baholashga o'rgatish;

agar talabalar xato qilsalar ularni qo'llab-quvvatlash va xatolarini tuzatishlariga yordam berish;

talabalarga "Bilmayman", "Bajara olmayman", "Tushuna olmayman" tushunchalari noqulaylik keltirmasligi, aksincha bular o'rganish uchun imkoniyat ekanligini tushuntirish;

talabalar o'z tengdoshlari bilan muhokama qilinyotgan mavzu va muammolarni, o'z fikri va kechinmalarini o'rtoqlashishlari yoki fikr almashishlariga imkoniyat yaratish;

yakuniy va ijobiy natijalarga erishish uchun talabalarga mas'uliyatni o'z zimmlariga olishga o'rgatish.

Xulosa. Xulosa qilish mumkinki, o'quv amaliyotiga talabalarining avtonomiyasi, kompetensiyasi, ijtimoiy integratsiyasi, ichki motivatsiyasi, o'zini o'zi boshqarishi, tengdoshlarining o'zaro ta'sirini rag'batlantiradigan usullar va shart-sharoitlarni yaratish orqali bo'lajak o'qituvchilar individual kasbiy rivojlanishini barqaror ravishda oshirish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Axmedova M.T. Pedagogik kompetentlik/ -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. - B.28 (80).
2. Bandura A., Richard H. Walters. Social learning theory. Vol. 1. Prentice Hall: Englewood cliffs, 1977. - P. 426.
3. Huitt W., Hummel J. Piaget's theory of cognitive development". Educational psychology interactive 3.2, 2003. - P. 45-60.
4. Nicolopoulou A. Play, cognitive development, and the social world: Piaget, Vygotsky, and beyond. Human development 36.1, 1993. - P. 1-23.
5. Mayr, J. Empirical findings on the teacher training course. In: Education and Teaching 1-2/2009. - P. 18.
6. Christian E.W. Kremser. The Misery of Historicism Today: The Generational Theory of William Strauss and Neil Howe. Brill publishing house, 2019. - 179-205-p.